

„Hele, já jsem v klidu. Nikdo nám přece nic nezakázal. To, že jsme výjimky, ještě neznamená, že děláme něco proti pravidlům,“ odpověděl učitel. Dostala jsem tak od Švýcara požehnání k řízení auta a jezdila dál.

K pohodě za volantem měl přispívat i fakt, že v království před časem zrušili jediný semafor, který byl v centru Thimphu. Prý stresoval řidiče. Místo něj tam postavili malovanou budku, z které řídí provoz policista v bílých rukavičkách. Patrně bývalý mim nebo baleťák. Když mával na auta, byla to tak elegantní souhra pohybů, že k tomu chybělo jen pustit vážnou hudbu a vybírat vstupné.

Vzhledem k tomu, že je v Bhútánu levostranný provoz, jsou určitá zařízení v autě na opačné straně, než jsme zvyklí. *Ze začátku jsem tak pokaždé místo blinkru zapnula omylem stěrače.* Co čert nechtěl, hodně krát to bylo za slunečného dne na křižovatce, kterou řídil zmíněný policista. Jeho dramaticky vyjevené pohledy a má omluvná gesta doplněná nervózním úsměvem se staly téměř rutinou. Když přšelo, ztratila jsem se v davu. Jak já milovala řízení v kombinaci s deštěm...

BHÚTÁNSKÝ OTÍK A ÁÁÁÁ JAKO AHÁÁÁ

Při jedné cestě jsem v odlehle vesnici narazila na stopaře, což byla v Bhútánu rarita. Neváhala jsem a zastavila mu. Neuměl ani slovo anglicky. Říkal akorát: „Thimphu.“ Do hlavního města jsem měla zrovna namířeno, takže jsem mu byla dobrou přihrávkou. Ze začátku jsem se snažila o konverzaci, či přesněji její náznaky, a lámanou *dzongkha* jsem ze sebe vysoukala několik vět. Stopař mi něco odpovídal, ale tomu jsem už nerozuměla. Další hodinu jízdy jsme oba jen svorně mlčeli a přemýšleli o svých věcech.

V tom se spolujezdec znenadání rozzářil a vykřikl: „Dzong!“²

A nelhal. Skutečně jsme projížděli kolem dzongu. Otík a Beroun jak přes kopírák. Zasmála jsem se paralele s filmem, stopař se na mě nechápavě podíval a dál jsme mlčeli.

Za nějakou dobu jsme dorazili na „check-point“, kde mě zastavil policista ke kontrole všech dokumentů a povolení k vjezdu do jiné oblasti. Když za volantem spatřil bělocha a na místě spolujezdce postaršího domorodce, vyvalil oči a na okamžik zkoprněl. Naše uspořádání neodpovídalo bhútánskému mentálnímu schématu. Zmatený úředník chtěl nejprve doklady po mém stopařovi.

„To není jeho auto, já jsem řidič,“ upozornila jsem policistu.

„Éééé,“ zazněla jeho odpověď zvukem připomínající mečení kozy. *Nechápal.*

„Já jsem řidič, nejsem turista a v Bhútánu žiju. Tady máte doklady. Mířím do Thimphu a domorodec je můj stopař,“ vysvětlovala jsem pomalu a u toho motnutně gestikulovala.

„Áááá,“ zareagoval úředník dlouze a ve vysoké tónině. *Už rozuměl.*

2

Dzong je bhútánská stavba, která sloužila jako opevnění a v které se nachází chrám (lhakhang), ubytování pro mnichy a často také úřední budovy.

Bhútánci takto reagují obvykle. Dají se u nich vyzorovat (či spíše vyslyšet) dva druhy „Eeee“ a „Áááá“. První z uvedených citoslovcí používají jako přitakání na informaci, které nerozumějí, a druhý zvuk znamená, že už vědí.

Policista si chvíli prohlížel mé dokumenty, a nakonec se zmateně zeptal: „Slečno, potřebuju tady do kolonky opsat vaše číslo řidičského průkazu, dala jste mi dva a ani na jednom to nemůžu najít.“

Trochu nervózně jsem mu číslo ukázala. On se jen usmál, poděkoval a zamával nám na cestu. A je to oficiální, můžu tady směle řídit auto, pomyslela jsem si. Možná to proběhlo tak hladce díky tomu, že úředník nerozuměl dokladům nebo proto, že byl moc hodný, přemítala jsem. Po chvíli jsem ale na tím mávla rukou. Když byl v pohodě tenhle policista, tak budou i ti ostatní, rozhodla jsem se, a tak se taky stalo.

TÉMĚŘ NESJÍZDNÁ BAŽINA

Jednou v květnu jsem se autem vracela z Bumthangu do Thimphu, což je asi deset hodin jízdy nad strmými útesy a vykotlanou, bahnitou dálnicí. *Adrenalin mi zde běžně přerůstá přes hlavu, až jsem čas od času musela zastavit a vydýchat své zážitky.* Tentokrát se ale situace změnila. Během toho, co jsem byla v Bumthangu, se rozpršelo a lilo několik dní v kuse.

„Monzuny přišly letos dříve, na silnicích to bude teď náročné“ prohlásil Karma, u jehož rodiny jsem tam bydlela.

„Jak dlouho to bude trvat?“ zajímalo mě.

„Pár měsíců.“

„Já už musím ale vyjet zpátky do Thimphu. Nemůžu čekat pár měsíců, až přestane pršet,“ řekla jsem s obavami v hlase.

„Podívej, Kristýno, silnice tu máme hrozný i bez monzunů, teď to bude sice horší, ale jen o trochu. Ono už není moc kam klesat. Navíc zítra by mělo pršet až večer,“ uklidňoval mě Karma.

Vyrazila jsem tedy na trasu, která normálně bývá blátivá a rozježděná. *Po vydatném slejváku se z ní stala téměř nesjízdná bažina.* Do kalhot jsem si utírala zpcené ruce a pekelně se soustředila na cestu. Skoro nikoho jsem za tu dobu nepotkala. V celkovém výčtu šlo o jeden protijedoucí nákladák a dva předjíždějící džípy.

V mém půjčeném Suzuki Swift jsem proti nim vypadala jako roztomilý hmyz. Zuby nehty jsem „překlouzala“, ty nejhorší úseky a spatřila další malé vozítko. Auto zastavilo a vykoukla z něj hlava Bhútánce: „Je to dál vůbec sjízdné? Mám trochu obavy...“

„Ty já měla taky. Podmínky jsou hrozný, ale nějak se to zvládnout dá.“

„To jsem rád, že jsme se potkali. Za monzunů se málokdo vydává na cestu.“

Do Thimphu mi chybělo ještě šest hodin jízdy, tak jsem se spěšně s Bhútánцем rozloučila a vyrazila jsem. Musela jsem ještě projet nad srázy

bez svodidel, ale samotná „dálnice“ už vypadala lépe než předchozí bažina. Hodně zatáček a prostor jen na jedno auto ve mně vzbuzovaly nervozitu. Za nějaký čas jsem musela zastavit a vydýchat náročné zážitky. Relaxovala jsem a dívala se nazpátek na ujetou trasu vinoucí se mezi srázy jako dlouhý had. „Křáááááááách, buch buch!“ ozvala se hrozná rána, až mi z toho zalehly uši. Poplašeně jsem pátrala pohledem, co se stalo. Nic jsem nenašla, tak jsem se šla podívat zpátky po silnici, odkud jsem zvuk uslyšela.

Za zatáčkou jsem to spatřila. Ze skály nad silnicí se uvolnil balvan, který teď ležel rozbítý uprostřed „dálnice“. Panika. Poplašeně jsem běžela zpátky k autu a chtěla co nejdřív zmizet z nebezpečného úseku. Srdce mi bušilo na poplach, ale v autě jsem se musela zklidnit, abych se mohla soustředit na cestu.

„Ježiši!“ ulevila jsem si, když jsem odjela o několik kilometrů dál, kde už nade mnou nebyly skály a převisy. Chtělo se mi brečet, ale neměla jsem na to čas. Přála jsem si dorazit do cíle před setměním. Měla jsem kliku a nic dalšího se mi až domů nestalo. Téměř spanilá jízda!

CESTA JAKO PROSTŘEDEK

Cestování v zemi štěstí je pouze pro dobrodružné povahy. Dálnice před Trongsou byla stresující už od pohledu. ▼

Štěstí je v Bhútánu všudypřítomné a na cestách se hodí mít ho celý ranec. Království oplývá nádherami, ale silnice mezi ně nepatří. Společně s vízy tvoří tu komplikovanou a energicky náročnou část země. Cesty tam nejsou cílem, ale prostředkem.

Pro milovníky nebezpečných jízd a obtížně dostupných víz si Bhútán holt přichystal ty největší pikantnosti. Království ale rozdává i štěstí, které se na

návštěvníky lepší rychlostí blesku a dá se s ním zvládnout všechno. Včetně cest. Ty se překonají a cíl je prostě boží.

RUB A LÍC BHÚTÁNSKÉHO ŠTĚSTÍ

Ona existuje země štěstí? To musím zažít, pomyslela jsem si před několika lety, když jsem se o Bhútánu dozvěděla. Jeden z nejlepších marketingových taháků všech dob nebo opravdový ráj na zemi? Každý přece touží po štěstí, a pokud v Bhútánu vynalezli tajný recept, pak všichni pahnou po tomto himálajském království. Kde je pravda a jsou lidé ze Země hřmícího draka opravdu tím nejšťastnějším národem? Do Bhútánu jsem se po velkých obstrukcích dostala jako doktorský student mnoho let po tom, co mě poprvé myšlenka návštěvy napadla. Cesta k vízům bývá spleťtá a zvlášť tehdy, jde-li o štěstí.

ŠTĚSTÍ SERIÓZNĚ

Do himálajského království jsem se vydala dělat výzkum štěstí a spirituality v porovnání s dalšími národy.³ Studie je založená na rozhovorech s domorodci. Zaměřovala jsem se na starší populaci, ale rozhodla jsem se vyzpovídat i mladší obyvatele. Do Bhútánu jsem přijížděla se spoustou otázek. Díky výzkumným rozhovorům, ale hlavně díky životu na daném místě, jsem místo otazníků mohla doplnit, snad správné, odpovědi.

Než jsem se do království vydala, nevěděla jsem o něm skoro nic. Byly to vlastně tři písmena, která mě do země přilákala. *GNH. Gross National Happiness alias Hrubé národní štěstí.* Lákadlo mnoha z nás. Bhútán je prý nasáklý tibetským buddhismem a TEN je cesta ke štěstí. Bhútán je tedy šťastná země. Dalo by se to tak zkratkovitě zjednodušit? přemýšlela jsem před mou první velkou cestou. Zkratkovitě zjednodušit můžeme hodně věcí, ale jen málo kdy vystihneme tu pravou podstatu. Rozhodla jsem se zemi zažít na vlastní kůži. V Bhútánu jsem strávila necelý rok, přišlo mi to dost intenzivní (*rozhodně ne pouze růžové*) a změnilo mi to život. *Zemi jsem poznala z rubu i líce.*

3

Tato kvalitativní studie je určena pro mou dizertační práci v oboru psychologie.

TAKOVÝ PĚKNÝ BUDDHISTICKÝ DOMEČEK

O buddhismu jsem toho věděla asi tolik, co o Marsu. Slyšela jsem o Buddhovi, reinkarnaci a nirváně. Tabula rasa.

„Jééé, taková pěkná boží muka, to si musím vyfotit,“ zahalekala jsem na taxikáře Pemu při cestě z letiště.

„Cože máš za problém?“

„Zastááá, táááám je takový pěkný buddhistický domeček,“ opakovala jsem.

Chorteny (neboli stupy) jsou buddhistické stavby, ve kterých jsou schované mantry, a trochu připomínají boží muka.

„A joo, ty myslíš ten *chorten*,⁴ těch uvidíš milion,“ stejně jsme ho už přejeli. Pema měl pravdu. Za dobu, co jsem v Bhútánu žila, jsem chortenů viděla asi milión. Ale tehdy bylo pro mě všechno tak nové a neobjevené... Koukala jsem na každou věc s vykulenýma očima jak malé dítě. Pořád jsem se na něco ptala, domorodci mi pokaždé ochotně odpovídali, a dokonce jim to přišlo fajn.

„To je roztomilý, jak se na všechno ptáš,“ prohodil kamarád Jamyang.

„Fakt? Zajímavý je, že mi to vůbec není blbý. V Evropě bych se za podobný ranec dotazů asi styděla.“

„Tady máme veškeré odpovědi už v mateřském mléku. Vše děláme automaticky a vlastně by bylo prima, kdybychom se nad tím zamýšleli tak jako ty.“

„Já po vás všechno opakuju a pamatuju si, co mi říkáte a jak co děláte. Když vám kladu otázky, možná nad nimi přemítáte společně se mnou...“

„To je pravda. My obohacujeme tebe a ty obohacuješ nás tím, že nám připomínáš, kdo jsme,“ usmál se Jamyang.

Můj Bhútán bych přirovnala k ježdění na kole: z doslechu jsem slyšela, že existuje něco jako bicykl, a zatoužila jsem po něm. Pak jsem ho dostala a nevěděla, jak na něm jezdit. Dokonce jsem ani netušila, kde jsou pedály. Bhútánští kamarádi mi ukázali, jak na něm šlapat a nespadnout. A za nějakou dobu jsem jela sama a bez držení. *Můj buddhismus je praktický a jednoduše takový, jaký mi ho ukázali Bhútánci.* Bez toho, aniž bych se ponořila do místní kultury, tedy buddhismu, bych jejich štěstí nemohla příliš porozumět.

PŘEMÝSLEJ MĚNĚ!

Vycvičená evropskými školami, přijela jsem do Bhútánu a nevěděla si

rady – kde bydlet, kde sehnat západní potraviny a jak se přepravovat.

„*Kristýna, you think a lot,*“ říkal mi taxikář Pema, když jsem mu líčila moje starosti s bydlením.

„A to vy Bhútánci myslíte málo nebo co?“ zeptala jsem se jsem v žertu.

„Rozhodně míň než ty!“ odvětil Pema důrazně. Já na něj jen překvapeně zírala...

„*Minulost už nezměníš, takže nemá cenu se jí zabývat. Budoucnost zatím neexistuje a možná ani nebude, takže ji taky nemusíš řešit. Podstatné je žít tady a teď. Opravdovost je pouze v přítomném okamžiku,*“ vysvětlil mi Pema princip bhútánského, a zároveň buddhistického, myšlení.

Kira a ghó

Bhútánský národní oděv kira (pro ženy) a ghó (pro muže) je běžným každodenním oblečením domorodců. Kira i ghó jsou vlastně vázané sukně, které mají svůj původ v Tibetu a jsou povinné ve školách a všech oficiálních budovách včetně chrámů. Já jsem si koupila proužkovanou kiru a sousedka mi říkala, že byla populární v sedmdesátých letech a teď už je opět moderní. Překvapilo mě to. Myslela jsem, že móda se týká spíš západního oblečení než bhútánských národních krojů, ale evidentně tomu tak není. Kira a ghó mají svou slavnostní verzi, kdy si ženy na kiru připevní zdobený pás a muži si na ghó uvážou nejčastěji bílý šál (král má ale například žlutý).

Lidé v Bhútánu nic neřeší a věci se domluví až za chodu. Nikdo se nezdržuje plánováním a všechno je nahodilé. *Jejich myšlení je postaveno na principu jednoduchosti a přítomnosti okamžiku. Domorodci žijí na vlně s tím, co přichází.*

Z CHRÁMU NA DISKOTÉKU

Bhútánci ale nemají zálibu pouze v duchovních aktivitách, rádi si občas zajdou na diskotéku nebo karaoke. Většina z nich se tam snaží tvářit západně, ale není výjimkou tam potkat někoho v národním oblečení.⁵ Spojujícím prvkem je sukně, a to jak u dámského, tak pánského kroje.

„Ti chlapi v sukních vypadají srandovně,“ říkala jsem kamarádce Kanjur.

„A proč?“ upřímně se podivila.

„To je jedno, jsem prostě z Evropy,“ mávla jsem rukou a zasmála se.

„Podívej, ten kluk má nejnovější jablko,“ sdělovala mi fascinovaně Kanjur.

„A co má být?“

„Je to první takový mobil tady, už jsme skoro jako vy v Evropě.“

„Mnoha lidem u nás je to ale jedno,“ podotkla jsem.

„To je divné,“ zarazila se Kanjur, „ten, kdo má tady jablko, je prostě in.“

*Mladí Bhútánci pokukují po západním stylu života a snaží se mu v mnoha směrech podobat. Na druhé straně cítí velkou hrdost na svou kulturu a tradice.*⁶ Není tak výjimkou potkat lidi, kteří míří z chrámu rovnou na diskotéku. V současné době se mladá generace snaží najít vyváženost mezi oběma touhami. Starší Bhútánci příliš neprahnu po západním stylu a spíše se soustředí na své tradiční hodnoty a buddhismus.

„Víš, já jsem sice buddhista, ale neprožívám to tak silně jako jiní lidé v Bhútánu. Já se třeba ráno a večer modlím jen půl hodiny a řeknu pár stovek manter. Ostatní lidé se modlí kolem dvou hodin“ svěřoval se mi postarší respondent mého výzkumu. Koukala jsem na něj s otevřenou pusou. Lidé v Evropě by s takovou náturou mohli hrdě žít v kláštrech. Holt máme odlišný metr.

NEŠTĚSTÍ V ZEMI ŠTĚSTÍ?

„Dvacet procent našich studentů se pokusí o sebevraždu,“ sdělila mi americká učitelka Leslie žijící v Bhútánu, s kterou jsem se potkala na obědě v restauraci.

„To si pětina mladých lidí vezme dobrovolně život? To snad není možné!“ kroutila jsem hlavou nad neočekávanou zprávou.

„Někteří také berou drogy a mají problémy s alkoholem,“ dodala.

Zarazilo mě to a začala jsem argumentovat: „Když jsem se ve výzkumných rozhovorech dotazovala starších lidí na jejich štěstí, všichni svorně tvrdili,

Třeba na východě Bhútánu se praktikuje tzv. „night hunting“ (noční lov), kdy dívka ve vesnici nechá otevřené okno od svého pokoje (často sdíleného se zbytkem rodiny) a chlapec (předem domluvený a někdy i náhodný) vyleze po žebříku za dotýčnou za účelem sexu. Pár musí být potichu; chlapec se většinou nepozorovaně odplíží zase pryč. Pokud ale ráno načape hochu s dívkou její otec, koná se svatba klidně už další den. Kamarád Pelden z Trashigangu s láskou vzpomíná na svoje mládí, kdy night hunting byl v plném proudu, dnes už je prý na ústupu.